

Prednedávnom sa ľudia pýtali, čo je existencializmus. Dnes sa pýtajú, čo je štrukturalizmus. Tieto otázky vyvolávajú živý záujem, no iba vtedy, keď sú aktuálne, keď sa vzťahujú na diela, ktorá práve vznikajú. *Píšeme rok 1967*. Nemôžeme sa vyhnúť odpovedi odvolávajúca sa na neukončenosť diel, veď práve táto neukončenosť dáva otázke zmysel. To nás vedie k tomu, aby sme otázku, čo je štrukturalizmus, trochu pozmenili. Predovšetkým, *kto* je štrukturalista? Sú tu celkom nové návyky. Návyk označuje, vyberá vzorku, či už právom alebo neprávom: lingvista ako R. Jakobson; sociológ ako C. Lévi-Strauss; psychoanalytik ako J. Lacan; filozof, ktorý obnovuje epistemológiu ako M. Foucault, marxistický filozof, ktorý znovunastofuje problém interpretácie marxizmu ako L. Althusser; literárny kritik ako R. Barthes; spisovatelia zo skupiny *Tel Quel*... Jedni neodmietajú slovo "štrukturalizmus" a používajú výrazy "štruktúra", "štrukturalne". Druhí uprednostňujú saussurovský termín "systém". Hoci sú to dosť odlišní myslitelia a rozličné generácie, jedni druhých naozaj ovplyvnili. Najdôležitejšia je však mimoriadna rozmani-

tosť oblastí ich výskumov. Každý nachádza analogické problémy, metódy a riešenia, keďže sa podieľa na slobodnom ovzduší doby, na duchu doby, ktorý sa však meria jedinečnými objavmi a výtvormi v každej z týchto oblastí. V tomto zmysle sú *-izmy* úplne opodstatnené.

Lingvistika sa odôvodnene označuje za východisko štrukturalizmu: nie je to len Saussure, ale aj moskovská škola a pražská škola. A keď sa štrukturalizmus neskôr rozšíril do ďalších oblastí, nešlo tu o analógie, o jednoduché zavedenie metód, ktoré by boli "rovnocenné", už predtým úspešným metódam analýzy reči. V skutočnosti niet štruktúry, ktorá by nebola štruktúrou reči, hoci ezoterickej alebo dokonca neverbálnej. Štruktúra nevedomia jestvuje iba potiaľ, pokiaľ nevedomie hovorí a je rečou. Štruktúra tiel jestvuje iba potiaľ, pokiaľ telá pokladáme za hovoriace rečou, ktorá je rečou symptómov. Samy veci majú štruktúru, iba ak udržiavajú mlčanlivý diskurz, ktorý je rečou znakov. Takto sa otázka, čo je štrukturalizmus, ďalej premieňa. Treba sa skôr pýtať, podľa čoho rozpoznáme tých, ktorí sa nazývajú štrukturalistami. A čo rozpoznávajú oni sami? Platí totiž, že ľudí viditeľným spôsobom rozpoznáme iba podľa neviditeľných a nevnímateľných vecí, ktoré svojsky rozpoznávajú. Ako to štrukturalisti robia, že v niečom rozpoznajú reč, reč vlastnú nejakej oblasti? Čo v tejto oblasti nachádzajú? Podujímame sa teda vyjadriť len isté *formálne* kritériá rozpoznávania, pričom sa zakaždým odvoláme na príklad citovaných autorov, hocako rozmanité budú ich práce a projekty.

I. PRVÉ KRITÉRIUM: SYMBOLICKÉ

Sme navyknutí, takmer preurčení na isté rozlišovanie či súvzťažnosť medzi reálnym a imaginárnym. Celé naše myslenie udržiava dialektickú hru medzi týmito dvoma pojmami. Dokonca aj vtedy, keď klasická filozofia hovorí o čistom intelektu alebo ume, ide stále o schopnosť zachytiť základ reálneho, "pravdu" reálneho, reálne také, aké je, v protiklade, no aj vo vzťahu k silám imaginácie. Uvedme celkom rozdielne tvorivé hnutia: romantizmus, symbolizmus, surrealizmus... Jedni sa odvolávajú na transcendentný bod, kde sa reálne a imaginárne navzájom prenikajú a zjednocujú; druhí zasa na ostrú hranicu, ktorá ich oddeľuje. Protiklad a komplementárnosť imaginárneho a reálneho tu v každom prípade pretrvávajú - aspoň v tradičných interpretáciách romantizmu, symbolizmu atď. Dokonca aj freudizmus interpretujú v perspektíve dvoch princípov: princíp reality spôsobujúci sklamanie a princíp pôžitku schopný prinášať blúznivé uspokojenie. Tým skôr sa potom metódy ako Jungova a Bachelardova dajú úplne začleniť do reálneho a imaginárneho, do rámca ich zložitých

vzťahov, kde je transcendentná jednota i vstupné napätie, splynutie i predel.

Prvým kritériom štrukturalizmu je objav a rozpoznanie tretieho poriadku, tretej ríše: symbolického. Prvým rozmerom štrukturalizmu je odmietnutie miešať symbolické s imaginárnym alebo i s reálnym. Aj tu sa všetko začalo štrukturalistickou lingvistikou, ktorá mimo reality a zvukových častí slov, mimo obrazov a pojmov asociovaných slovami odhalila prvok celkom inej povahy, štrukturálny objekt. A možno sa románopisci zo skupiny *Tel Quel* chcú usídlieť práve v tomto symbolickom živle, aby mohli obnoviť tak zvukovú realitu, ako i asociované rozprávania. Mimo dejín človeka a dejín ideí objavuje Michel Foucault hlbšiu, podzemnú pôdu, ktorá je predmetom toho, čo nazýva archeológiou myslenia. Za reálnymi ľuďmi a ich reálnymi vzťahmi, za ideológiami a ich imaginárnymi vzťahmi odhaľuje Louis Althusser hlbšiu oblasť ako predmet vedy a filozofie.

V psychoanalýze máme už viacerých otcov: najskôr reálneho otca a potom ešte obrazy otca. A všetky naše drámy sa odvíjajú v napätých vzťahoch medzi reálnym a imaginárnym. Jacques Lacan odhalil tretieho, dôležitejšieho otca, symbolického otca, čiže Meno-otca. Nielen reálne a imaginárne, ale aj ich vzťahy a poruchy týchto vzťahov treba chápať ako hranice procesu, v ktorom sa utvárajú zo symbolického. U Lacana a aj u ďalších štrukturalistov je symbolické ako prvok štruktúry princípom genézy: štruktúra sa určiteľným postupom vteľuje do realít a obrazov; navyše ich pritom vytvára, nepochádza však z nich, lebo

je hlbšia ako ony a je podložená pre všetky pôdy reálneho i pre všetky nebesá imaginácie. Na druhej strane katastrofy v symbolickom štrukturálnom ráde poskytujú vysvetlenie pre zjavné ťažkosti v reálnom a imaginárnom: v prípade *Vlčieho človeka*, ako ho interpretuje Lacan, sa takto téma kastrácie na základe toho, že ostáva nesymbolizovaná ("zavrhnutie", franc. forclusion), vynára v reálnom v blúznej podobe odseknutého prsta¹.

Reálne, imaginárne a symbolické môžeme očíslovať ako 1, 2, 3. No tieto čísla sú možno práve tak kardinálne, ako ordinálne. Veď reálne je v sebe samom neoddeliteľné od istého ideálu zjednotenia alebo totalizácie: reálne smeruje k vytvoreniu jedného, vo svojej "pravde" je jedným. Akonáhle vidíme v "jednom" dva, akonáhle ho zdvojíme, zjaví sa osobne imaginárne, hoci aj pôsobiace v reálnom. Napríklad reálny otec je jeden, alebo takým aspoň podľa jeho zákona chce byť; ale obraz otca je vždy v sebe rozdvojený, podľa duálneho zákona je rozštiepený. Premieta sa prinajmenšom v dvoch osobách, z ktorých prvá berie na seba úlohu hravého otca, otca-šaša, a druhá úlohu pracujúceho a ideálneho otca. Takým je Shakespearov princ waleský, ktorý prechádza od jedného obrazu otca k druhému, od Falstaffa ku korune. Imaginárne je charakterizované hrou zrkadiel, zdvojením, prevrátenými identifikáciami a obrazeniami, vždy v podobe dvojníka². No a symbolické je možno trojité. Nielenže je popri reálnom a imaginárnom tretie. V samom symbolickom treba hľadať tretie; keby štruktúra nebola aspoň triadická, nemohla by "obiehať". Toto tretie je ireálne, a predsa nepatrí k imaginárnemu.

Uvidíme prečo; no už prvé kritérium spočíva v prijatí symbolického poriadku, ktorý sa nedá zredukovať na reálny, ani imaginárny poriadok a je hlbší ako oba. Ešte vôbec nevieme, z čoho pozostáva tento symbolický poriadok. Môžeme povedať aspoň toľko, že príslušná štruktúra nijako nesúvisí ani s vnímateľnými formami, ani s figúrami imaginácie, ani s inteligibilnými podstatami. Nemá nič spoločné s *formou*: štruktúru totiž vôbec necharakterizuje nezávislosť celku, zvýraznenie celku nad časťami, neprejavuje sa ako nejaký *Gestalt* v reálnom a vo vnímaní; naopak, štruktúru je charakterizuje povaha istých atomických prvkov, ktoré majú umožniť pochopiť formovanie celku i variácie jeho častí. Nič nemá spoločné ani s *figúrami* imaginácie, hoci celý štrukturalizmus prenikol do úvah o rétorike, o metafore a metonymii; samy figúry sú totiž odvodené zo štruktúrálnych premiestnení, ktoré musia umožniť pochopiť vlastné i prenesené. Napokon, ani s *podstatou* nemá nič spoločné: ide totiž o kombinatoriku s formálnymi prvkami, ktoré samy nemajú formu, význam, reprezentáciu, obsah, danú empirickú realitu, hypotetický funkcionálny model, ani inteligibilitu za javovou podobou; najlepšie to vystihol Louis Althusser, keď status štruktúry priradil k samotnej "Teórii" - pričom symbolické treba chápať ako vytváranie pôvodného a špecifického teoretického objektu.

Štrukturalizmus je občas agresívny: keď naráža na všeobecné zneuznávanie tejto poslednej kategórie symbolického, ležiacej za imaginárnym a reálnym. Občas je imperatívny: keď na základe tejto kategórie obnovuje našu inter-

pretáciu diela a zamýšľa odhaliť pôvodný bod, kde vzniká reč, kde sa utvárajú diela, kde sa myšlienky zväzujú s činmi. Takto sa romantizmus, symbolizmus, ale aj freudizmus a marxizmus stávajú predmetom zásadných reinterpretácií. Ba čo viac: štruktúralne interpretácie sa zmocňujú mýtického, poetického, filozofického diela i samotných praktických diel. Táto reinterpretácia má však zmysel iba potiaľ, pokiaľ podnecuje vznik nových, dnešných diel, akoby symbolické bolo neodlučiteľne zdrojom tak živej interpretácie ako aj živej tvorby.

II. DRUHÉ KRITÉRIUM: LOKÁLNE ALEBO POSTAVENIE

V čom spočíva symbolický prvok štruktúry? Cítíme potrebu postupovať pomaly a najskôr zopakovať, čím nie je. Keďže sa odlišuje tak od reálneho, ako aj od imaginárneho, nemožno ho charakterizovať vopred jestvujúcimi realitami, na ktoré by poukazoval a označoval ich, ani imaginárnymi alebo pojmovými obsahmi, ktoré by implikoval a dávali by mu význam. Prvky štruktúry nemajú ani vonkajšie určenie, ani vnútorný význam. Čo ostáva? Ako náliehavo pripomína Lévi-Strauss, majú jedine zmysel: zmysel, ktorý je nevyhnutne a výlučne daný "postavením"³. Nejde tu ani o umiestnenie v reálnej rozlohe, ani o miesto v imaginárnych dimenziách, ale o umiestnenia a miesta v samotnom štrukturálnom, t.j. topologickom priestore. Pre štrukturálne je príznačný priestor, ale priestor bez rozlohy, pred-extenzívny priestor, číre *spatium* vytvorené krok za krokom ako poriadok susedských vzťahov, kde pojem susedstva má spočiatku práve ordinálny zmysel a nie význam rozlohy. Rovnako je to v genetickej biológii: gény sú časťami štruktúry, keďže sú neoddeliteľné od

"loci" , od miest schopných meniť vzťahy vo vnútri chromozómu. Skrátka, miesta v čírom štrukturálnom priestore sú prvotné vo vzťahu k veciam a reálnym bytostiam, čo tieto miesta zaujímajú, a prvotné sú aj vo vzťahu k vždy tak trochu imaginárnym úlohám a udalostiam, ktoré sa zdajú nevyhnutné, len čo sú miesta zaujaté.

Vedecká ambícia štrukturalizmu nie je kvantitatívna, ale topologická a vzťahová: Lévi-Strauss túto zásadu stále potvrdzuje. A Althusser pri rozbere ekonomickej štruktúry upresňuje, že ozajstnými "subjektmi" nie sú tí, čo zaujali miesta, konkrétni jednotlivci, čiže reálni ľudia, rovnako ako ani ozajstnými objektmi tu nie sú ich úlohy a odohrávajúce sa udalosti, ale predovšetkým miesta v topologickom a štrukturálnom priestore, ktorý je určený výrobnými vzťahmi⁴. Keď Foucault vymedzuje určenia ako smrť, túžba, práca, hra, nepokladá ich za dimenzie empirickej ľudskej existencie, ale predovšetkým za označenia miest alebo postavení, ktoré z tých, čo ich zaujali, urobili smrteľníkov a umierajúcich či túžiacich alebo pracujúcich alebo hráčov, pričom tieto miesta zaujali iba sekundárne, tým že prevzali úlohy podľa poriadku susedstva zo samej štruktúry. Preto môže Foucault navrhnúť nové delenie na empirické a transcendentálne, v ktorom je transcendentálne vymedzené poriadkom miest, nezávisle od ich empirického obsadenia⁵. Štrukturalizmus je neoddeliteľne spätý s novou transcendentálnou filozofiou, kde sú miesta nadradené tomu, čo ich zaberá. Otec, matka, atď. sú predovšetkým miestami v štruktúre; a smrteľní sme preto, lebo sa zaraďujeme, lebo prichádzame na takéto miesto, vyznačené v štruktúre pod-

la tohto topologického poriadku susedstva (a to aj vtedy, keď predbiehame svoje poradie).

“Nie subjekt, ale subjekty chápané v ich intersubjektívite sa zaraďujú (...) a utvárajú svoje vlastné bytie podľa momentu reťaze označujúcich, ktorý nimi preniká (...) Presun označujúceho určuje subjekty v ich činoch, v ich osudoch, v ich odmietaniach, v ich zaslepenostiach, v ich úspechoch i v ich postaveniach nezávisle od ich vrodenných schopností a spoločenských výdobytkov, bez ohľadu na charakter či pohlavie...”⁶ Nemožno lepšie vyjadriť, že transcendentálna topológia nielen funduje, ale aj určuje empirickú psychológiu.

Z tohto kritéria lokálneho alebo pozičného vyplývajú viaceré dôsledky. Predovšetkým, keďže symbolické prvky nemajú vonkajšie určenie ani vnútorný význam, ale iba pozičný zmysel, treba stanoviť ako princíp, že *zmysel vždy vyplýva z kombinácie prvkov, ktoré samy nič neoznačujú*⁷. Ako to v rozhovore s Paulom Ricoeurom povedal Lévi-Strauss, zmysel je vždy výsledkom, účinkom: nielen účinok ako produkt, ale aj optický účinok, jazykový účinok, pozičný účinok. V základe jestvuje istý ne-zmysel zmyslu, z čoho potom rezultuje samotný zmysel. Nie že by sme sa tak vracali k tomu, čo sa nazývalo filozofiou absurdity. Veď podľa filozofie absurdity je podstatným nedostatok zmyslu. Oproti tomu podľa štrukturalizmu je zmyslu vždy priveľa, je tu nadprodukcia, naddeterminácia zmyslu a kombinácie miest v štruktúre ho vždy produkujú priveľa. (Odtiaľ význam, aký napríklad u Althussera nadobúda pojem *naddeterminácie*.) Ne-zmysel vôbec nie je absurditou či pro-

tikladom zmyslu, ale tým, čo obiehaním v štruktúre zmysel presadzuje a produkuje. Štrukturalizmus nie je Albertovi Camusovi povďačný za nič, no Lewisovi Carrollovi za veľa.

Druhým dôsledkom je sklon štrukturalizmu k istým hrám a k istému divadlu, k istým priestorom hry a divadla. Nie náhodou sa Lévi-Strauss tak často odvoláva na teóriu hier a natoľko zdôrazňuje kartové hry. A Lacan uvádza metafory hry, ktoré sú viac než metaforami: nielen čierny Peter, ktorý prechádza štruktúrou, ale aj miesto mŕtveho, ktoré obieha v bridži⁸. Najušľachtilejšie hry ako šachy organizujú kombinatoriku miest v čírom *spatiu*, ktoré je nekonečne hlbšie ako reálna rozloha šachovnice a imaginárna extenzia každej figúry. Alebo: Althusser prerušuje svoj komentár Marxa, aby začal hovoriť o divadle, ktoré však nie je divadlom reality ani divadlom ideí, ale čírym divadlom miest a postavení. Princíp tohto divadla vidí u Brechta a jeho možno najrozvinutejší výraz nachádza v súčasnosti u Armanda Gattiho. Skrátka, manifest štrukturalizmu treba hľadať v slávnej, výostne poetickej a divadelnej formulácii: *myslieť znamená hádzať kocky*.

Tretím dôsledkom je, že štrukturalizmus je neoddeliteľne spätý s novým materializmom, s novým ateizmom, s novým antihumanizmom. Ak má totiž miesto prednosť pred tým, kto ho obsadzuje, potom pre zmenu štruktúry určite nestačí postaviť človeka na miesto Boha. A ak je toto miesto miestom mŕtveho, potom smrť Boha znamená smrť človeka v prospech, ako veríme, niečoho prichádzajúceho, čo však môže prísť iba v štruktúre a prostredníctvom jej

mutácie. Takto sa ukazuje imaginárny charakter človeka (Foucault) alebo ideologický charakter humanizmu (Althusser).

III. TRETIE KRITÉRIUM: DIFERENCIÁLNE A JEDNOTLIVÉ

V čom napokon spočívajú tieto symbolické prvky alebo pozičné jednotky? Vráťme sa k lingvistickému modelu. To, čo sa odlišuje tak od zvukových častí, ako aj od asociovaných obrazov a pojmov, sa nazýva fonéma. Fonéma je najmenšia lingvistická jednotka schopná diferencovať dve slová rôzneho významu: napríklad *bil* a *pil*. Je jasné, že hoci sa fonéma vteľuje do písmen, slabík a zvukov, neredukuje sa na ne. Ba čo viac, písmená, slabiky a zvuky jej dávajú nezávislosť, zatiaľ čo v sebe samej je neoddeliteľná od fonematickej relácie, ktorá ju spája s druhými fonémami: $\frac{b}{p}$. Fonémy nejestvujú nezávisle od relácií, do ktorých vstupujú a v ktorých sa vzájomne určujú.

Môžeme rozlíšiť tri typy relácií. Prvý typ sa vytvára medzi prvkami, ktoré sú nezávislé alebo autonómne: napríklad $3+2$, alebo hoci aj $\frac{2}{3}$. Tieto prvky sú reálne, a tieto relácie treba tiež pokladať za reálne. Druhý typ relácií, napríklad $x^2 + y^2 - R^2 = 0$, sa vytvára medzi termínmi, ktorých hodnota nie je špecifikovaná, ktoré však *v každom prípade* musia mať nejakú určenú hodnotu. Také relácie môžeme nazývať imaginárnymi. Tretí typ relácií sa však vytvára

medzi prvkami, ktoré samy osebe nemajú nijakú určenú hodnotu a predsa sa v relácii navzájom určujú: takto napríklad $ydy + xdx = 0$ alebo $\frac{dy}{dx} = -\frac{x}{y}$. Takéto relácie sú symbolické a ich prvky sa chápu v diferenciálnych vzťahoch. dy nie je vo vzťahu k y nijako určené, dx nie je nijako určené vo vzťahu k x : ani jeden z nich nemá ani existenciu, ani hodnotu, ani význam. Vzťah $\frac{dy}{dx}$ je jednako celkom určený, dva prvky sa v tomto vzťahu navzájom určujú. Tento proces vzájomného určovania vo vnútri vzťahu umožňuje definovať symbolickú povahu. Niektorí hľadajú pôvod štrukturalizmu v axiomatike. Je pravda, že napríklad Bourbaki používa slovo štruktúra, ako sa nám však zdá, dáva mu zmysel, ktorým ho od štrukturalizmu dosť odlišuje. Ide totiž o relácie medzi prvkami, ktoré nie sú ani len kvalitatívne špecifikované, a nie o prvky, ktoré sa v reláciách navzájom špecifikujú. V tomto zmysle by axiomatika bola ešte imaginárnou a nie symbolickou vo vlastnom zmysle slova. Matematický pôvod štrukturalizmu treba hľadať skôr na strane diferenciálneho počtu, a to práve vo Weierstrassovej a Russellovej interpretácii, v *statickej* a *ordinálnej* interpretácii, ktorá tento počet nadobro oslobodzuje od odkazov na nekonečne malé veličiny a včleňuje ho do čírej logiky relácií.

Určeniam diferenciálnych vzťahov zodpovedajú jednotlivosti, rozdelenie jednotlivých bodov, ktoré charakterizujú krivku alebo obrazec (napríklad trojuholník má tri jednotlivé body). Určením fonematických vzťahov daného jazyka sú takto vymedzené jednotlivosti, v rozsahu kto-

rych sa utvárajú zvuky a významy jazyka. Vzájomné určovanie symbolických prvkov tu postupuje k úplnému určovaniu jednotlivých bodov, ktoré vytvárajú priestor zodpovedajúci týmto prvkom. Zdá sa, že hlavný pojem jednotlivosti, chápaný v doslovnom zmysle, sa vzťahuje na všetky oblasti, kde je štruktúra. Všeobecná formulácia "myslieť znamená hádzať kocky" odkazuje na jednotlivosti zobrazené žiarivými bodkami na kockách. Každá štruktúra má tieto dva aspekty: systém diferenciálnych vzťahov, ktorými sa navzájom určujú symbolické prvky a systém jednotlivostí, ktoré zodpovedajú týmto vzťahom a načrtávajú priestor štruktúry. Každá štruktúra je mnohosťou. Otázku, či sa štruktúra nachádza v ktorejkoľvek oblasti, treba teda upresniť takto: možno v tej či onej oblasti vyčleniť jej vlastné symbolické prvky, diferenciálne vzťahy a jednotlivé body? Symbolické prvky sa vteľujú do reálnych bytostí a predmetov príslušnej oblasti; diferenciálne vzťahy sa uskutočňujú v reálnych reláciách medzi týmito bytosťami; jednotlivosti sú práve miestami v štruktúre, rozdeľujúcimi imaginárne úlohy alebo postoje bytostiam či predmetom, čo tieto miesta zaujmú.

Nejde tu o matematické metafory. V každej oblasti treba nájsť prvky, vzťahy a body. Keď Lévi-Strauss pristupuje ku štúdiu základných štruktúr príbuzenských vzťahov, všíma si v spoločnosti nielen reálnych otcov a obrazy otca v jej mýtoch. Chce odhaliť ozajstný fenomén príbuzenstva, t. j. parentémy, pozíčné jednotky, ktoré nejstávajú mimo diferenciálnych vzťahov, kam vstupujú, aby sa na-

vzájom určovali. Takýmto spôsobom štyri vzťahy $\frac{\text{brat}}{\text{sestra}}$, $\frac{\text{manžel}}{\text{manželka}}$, $\frac{\text{otec}}{\text{syn}}$, $\frac{\text{strýko z matkinej strany}}{\text{sestrin syn}}$, vytvárajú najjednoduchšiu štruktúru. A kombinatorike týchto "príbuzenských označení" zodpovedajú - no nie na základe podobnosti, lež zložitým spôsobom - "postoje medzi príbuznými", z ktorých sa utvárajú určené jednotlivosti systému. Dá sa postupovať aj opačne: vyjsť z jednotlivostí, aby sme určili diferenciálne vzťahy medzi poslednými symbolickými prvkami. Na príklade mýtu o Oidipovi taktó Lévi-Strauss vychádza z jednotlivostí rozprávania (Oidipus sa ožení so svojou matkou, zabije svojho otca, odstráni Sfingu, nazývajú ho opuchnutá noha atď.), aby z nich vyvodil diferenciálne vzťahy medzi "mytémami", ktoré sa navzájom určujú (nahodnotené príbuzenské vzťahy, podhodnotené príbuzenské vzťahy, negácia autochtónnosti, pretrvávajúce autochtónnosti⁹). V každom prípade symbolické prvky a ich vzťahy vždy určujú povahu bytostí a predmetov, čo ich uskutočňujú, kým jednotlivosti utvárajú poriadok miest, ktorý súčasne určuje úlohy a postoje bytostí, čo tieto miesta zaujímajú. Taktó sa určovanie štruktúry završuje v teórii postojov, ktoré vyjadrujú, ako funguje.

Jednotlivosti zodpovedajú symbolickým prvkom a ich vzťahom, no nepodobajú sa im. Dalo by sa skôr povedať, že sa s nimi "symbolizujú". Pochádzajú z nich, pretože každé určenie diferenciálnych vzťahov prináša so sebou isté rozdelenie jednotlivých bodov. Ale napríklad hodnoty diferenciálnych vzťahov sa vteľujú do druhov, kým jednotlivosti sa vteľujú do organických častí, ktoré zodpove-

dajú každému druhu. Z prvých vznikajú premenné, z druhých funkcie. Prvé vytvárajú v štruktúre oblasť *názvov*, druhé oblasť *postojov*. Vo vzťahu postojov k názvom zdôrazňuje Lévi-Strauss dvojitý aspekt odvodenosti a zároveň nezredukovateľnosti¹⁰. Lacanov žiak Serge Leclair v inej oblasti ukazuje, ako symbolické prvky nevedomia nevyhnutne odkazujú na "libidinózne pohyby" tela, čím vteľujú jednotlivosti štruktúry do toho alebo onoho miesta¹¹. V tomto zmysle je každá štruktúra psychosomatickou, alebo skôr komplexom kategória-postoj.

Všimnime si, ako Althusser a jeho spolupracovníci interpretujú marxizmus. Predovšetkým; výrobné vzťahy určujú ako diferenciálne vzťahy, ktoré sa nevytvárajú medzi reálnymi ľuďmi alebo konkrétnymi jednotlivcami, ale medzi objektmi a faktormi, ktoré majú spočiatku symbolickú hodnotu (výrobný predmet, výrobný nástroj, pracovná sila, bezprostrední výrobcovia a tí, čo sa na výrobe bezprostredne nepodieľajú - ako vystupujú vo vlastníckych a privlastňovacích vzťahoch¹²). Každý výrobný spôsob charakterizujú jednotlivosti, ktoré zodpovedajú vzťažným hodnotám. A ak je zrejme, že konkrétni ľudia zaujímajú miesta v štruktúre a naplňajú jej prvky, uskutočňujú tým úlohu, ktorú im pripisuje štrukturálne miesto (napríklad "kapitalista"), a stávajú sa nositeľmi štrukturálnych vzťahov: "ozajstnými subjektmi nie sú potom tí, čo zaujímajú miesta a vykonávajú funkcie (...), ale určenie a rozdelenie týchto miest a funkcií"¹³. Ozajstným subjektom je sama štruktúra: diferenciálne a jednotlivé, diferenciálne vzťahy a jednotlivé body, vzájomné určenie a úplné určenie.

IV. ŠTVRTÉ KRITÉRIUM: DIFERENSUJÚCE, DIFERENSIÁCIA

Na základe prvkov, vzťahov a bodov, z ktorých pozostávajú, patria štruktúry nevyhnutne do nevedomia. Každá štruktúra je základňou, mikroštruktúrou. Sú istým spôsobom neprítomné. Prítomné je to, v čom je štruktúra vtelená, alebo skôr to, čo sa vtelovaním vytvára. V sebe samej však nie je ani prítomná, ani fiktívna, ani reálna, ani možná. Jakobson nastoľuje problém statusu fonémy: fonéma sa nestotožňuje so skutočným písmenom, skutočnou slabikou alebo skutočným zvukom a nie je ani fikciou či asociovaným obrazom¹⁴. Slovo virtualita azda presne vyjadri tento spôsob štruktúry alebo objekt teórie. Pod podmienkou, že ho zbavíme všetkej vágnosti; veď virtuálne má vlastnú realitu, ktorá sa však nestotožňuje s nijakou prítomnou realitou, s nijakou súčasťou alebo minúlou skutočnosťou; má vlastnú realitu, ktorá sa však nestotožňuje s nijakým možným obrazom, s nijakou abstraktnou ideou. O štruktúre povieme, že je *reálna bez toho, aby bola prítomná, a ideálna bez toho, aby bola abstraktná*. Preto Lévi-Strauss často štruktúru predstavuje ako istý druh ideálneho rezer-

voáru alebo repertoáru, kde všetko virtuálne koexistuje, kde sa však uskutočnenie nevyhnutne odohráva podľa vylučujúcich sa smerov a vždy predpokladá čiastočné kombinácie a nevedomé výbery. Vyjadriť štruktúru nejakej oblasti znamená určiť každú virtuálnu koexistenciu, ktorá predchádza bytostiam, predmetom a dielam z tejto oblasti. Celá štruktúra je mnohosťou virtuálnej koexistencie. Napríklad L. Althusser v tomto zmysle ukazuje, že Marxova originalita (jeho antihegelianizmus) spočíva v spôsobe, akým spoločenský systém vyjadriť koexistenciu prvkov a ekonomických vzťahov bez toho, že by bolo možné odvozovať ich jeden po druhom v duchu ilúzií falošnej dialektiky¹⁵.

Čo v štruktúre koexistuje? Všetky prvky, vzťahy a vzťažné hodnoty, všetky jednotlivosti vlastné skúmanej oblasti. Takáto koexistencia nijako neprináša zmätenosť, neurčitost': diferenciálne vzťahy a prvky koexistujú v jednom celku ako dokonale a celkom určené. No tento celok sa neuskutočňuje ako taký. Teraz a tu sa uskutočňujú určité vzťahy, určité vzťažné hodnoty, určité rozdelenie jednotlivostí; iné sa uskutočňujú inde a inokedy. Totálny jazyk, v ktorom by sa vteľovali všetky možné fonémy a fonematické vzťahy, nejestvuje; virtuálna totalita jazyka sa však podľa vylučujúcich sa smerov uskutočňuje v rôznych jazykoch, z ktorých každý stelesňuje isté vzťahy, isté vzťažné hodnoty a isté jednotlivosti. Nejestvuje totálna spoločnosť, ale každá spoločenská forma stelesňuje isté prvky, výrobné vzťahy a hodnoty (napríklad "kapitalizmus"). Totálnu štruktúru nejakej oblasti chápanú ako ce-

lok virtuálnej koexistencie musíme teda odlišiť od podštruktúr, ktoré zodpovedajú rozličným uskutočneniam v tejto oblasti. O štruktúre ako virtualite treba povedať, že je ešte nediferenovaná hoci je celkom a úplne diferencovaná¹⁶. O štruktúrach, ktoré sa vteľujú do tej či onej (prítomnej alebo minulej) skutočnej formy, môžeme povedať, že sa diferencujú a že uskutočniť sa znamená pre ne práve diferencovať sa. Štruktúra je neoddeliteľne spätá s týmto dvojitým aspektom alebo komplexom, ktorý možno označiť slovom difern- $\frac{c}{s}$ -iácia, kde $\frac{c}{s}$ je všeobecne určeným fonematickým vzťahom.

Každá diferenciacia, každé uskutočnenie sa odohráva dvoma cestami: druhy a časti. Diferenciálne vzťahy sa vteľujú do kvalitatívne odlišných druhov, kým príslušné jednotlivosti sa vteľujú do rozpriestranených častí a tvarov, ktoré charakterizujú každý druh. Takisto druhy jazykov a často každého z nich v rozsahu jednotlivostí jazykovej štruktúry; špecificky určené spoločenské spôsoby výroby a organizované časti, ktoré zodpovedajú každému z tých spôsobov atď. Všimnime si, že proces uskutočňovania vždy predpokladá vnútornú časovosť, ktorá sa mení podľa toho, čo sa uskutočňuje. Nielenže každý spoločenský typ výroby má globálnu vnútornú časovosť, ale aj jeho časti majú zvláštne rytmy. Stanovisko štrukturalizmu k času je teda dostatočne jasné: čas je tu vždy tým časom uskutočňovania, podľa ktorého sa v rozličných rytmoch realizujú prvky virtuálnej koexistencie. Čas postupuje od virtuálneho ku skutočnému, t.j. od štruktúry k jej uskutočneniam, a nie od jednej skutočnej formy k druhej. Alebo prinajmen-

šom je čas, chápaný ako relácia následnosti dvoch skutočných foriem, obmedzený na abstraktné vyjadrenie vnútorných časov štruktúry alebo štruktúr, ktoré sa uskutočňujú v týchto dvoch formách a diferenciálnych vzťahov medzi týmito časmi. A práve preto, že štruktúra sa uskutočňuje iba tak, že sa diferencuje v čase a priestore a že takto diferencuje druhy a časti, ktoré ju vytvárajú, musíme v tomto zmysle povedať, že sama štruktúra *produkuje* tieto druhy a časti. Produkuje ich ako diferencované druhy a časti. Takže genetické už nemožno klásť proti štrukturalnému, ako ani čas proti štruktúre. Ako čas, aj genéza postupuje od virtuálneho ku skutočnému, od štruktúry k jej uskutočneniu; obidva pojmy vnútornej časovosti a statickej ordinálnej genézy sú v tomto zmysle neoddeliteľné od hry štruktúr¹⁷.

Treba zdôrazniť úlohu diferencovania. Štruktúra je osebe systémom diferenciálnych prvkov a vzťahov; no zároveň diferencuje druhy a časti, bytosti a funkcie, v ktorých sa uskutočňuje. Osebe je diferenciálna, vo svojom účinku je diferencujúca. Pri komentovaní Léviho-Straussa vymedzuje Jean Pouillon problém štrukturalizmu takto: dá sa vypracovať "systém rozdielov, ktorý by nevedel ani k ich jednoduchému postaveniu vedľa seba, ani k ich umelemu stieraniu?"¹⁸ Z tohto hľadiska poskytuje dielo Georges Dumézila príklad aj pre štrukturalizmus: nikto lepšie neanalyzoval generické a špecifické rozdiely medzi náboženstvami a tiež rozdiely v častiach a funkciách u bohov jedného a toho istého náboženstva. Bohovia nejakého náboženstva, napríklad Jupiter, Mars a Kvirínus, stelesňu-

jú diferenciálne prvky a vzťahy a zároveň nachádzajú svoje postoje a funkcie v rozsahu jednotlivosti systému alebo "častí príslušnej spoločnosti": podstatným spôsobom ich teda diferencuje štruktúra, ktorá sa v nich uskutočňuje a ktorá sa uskutočňuje tým, že ich produkuje. Je pravda, že každý z nich, chápaný iba vo svojej skutočnosti, prirahuje a odráža funkcie ostatných, takže sa nám môže stať, že ne-nájeme nič z tej pôvodnej diferenciacie, ktorá ich privádza od virtuálneho ku skutočnému. Práve tadeto však vedie hranica medzi imaginárnym a symbolickým: zatiaľ čo imaginárne smeruje k tomu, aby každý termín odrážal a preskupoval úhrnný účinok celkového mechanizmu, symbolická štruktúra zabezpečuje diferencovanie termínov a diferencovanie účinkov. Z toho pramení nevráživosť štrukturalizmu k metódam imaginárneho: Lacanova kritika Junga, kritika Bachelarda zo strany "novej kritiky". Imaginácia zdvojuje a odráža, projektuje a identifikuje, stráca sa v hrách zrkadiel, no rozlíšenia, aké robí, i asimilácie, s akými narába, sú len povrchovými účinkami, ktoré skrývajú iným spôsobom dômyselný diferenciálny mechanizmus symbolického myslenia. Edmond Ortigues pri komentovaní Dumézila veľmi dobre povedal: "Keď sa blížime k materiálnej imaginácii, mizne diferenciálna funkcia a smerujeme k ekvivalenciám; keď sa blížime k formujúcim prvkom spoločnosti, vzrastá diferenciálna funkcia a smerujeme k dištingtívnym valenciám."¹⁹

Štruktúry sú neuvedomené, keďže ich nevyhnutne prekrývajú ich produkty alebo účinky. Ekonomická štruktúra nikdy nie je čistá, ale vždy ju prekrývajú právne, politické

a ideologické vzťahy, ktoré ju stelesňujú. Štruktúry sa dajú čítať, objavovať a znovuobjavovať iba na základe ich účinkov. Termíny a vzťahy, ktoré ich uskutočňujú, druhy a časti, ktoré ich realizujú, ich práve tak zahmlievajú, ako vyjadrujú. Lacanov žiak J. A. Miller vytvoril pojem "metonymickej kauzality" a Althusser pojem čisto štrukturalnej kauzality, aby zohľadnili veľmi zvláštnu prítomnosť štruktúry v jej účinkoch i spôsob, akým tieto účinky diferencuje, pričom ju asimilujú a integrujú²⁰. Nevedomie štruktúry je diferenciálne nevedomie. Možno sa potom nazdávať, že štrukturalizmus sa vracia k predfreudovskej koncepcii: či Freud nechápe nevedomie na spôsob konfliktu síl alebo protikladu túžob, zatiaľ čo už leibnizovská metafyzika priniesla myšlienku diferenciálneho nevedomia malých percepcií? No u samého Freuda je veľký problém pôvodu nevedomia, jeho konštitúcie ako "reči", problém, ktorý prekračuje rovinu túžby, asociovaných obrazov a protikladných vzťahov. Na druhej strane diferenciálne nevedomie netvorí malé percepcie reality a limitné prechody, ale variácie diferenciálnych vzťahov v symbolickom systéme podľa rozdelenia jednotlivostí. Lévi-Strauss má pravdu, keď hovorí, že nevedomie netvorí ani túžby, ani predstavy, ale že je "vždy prázdne" a vytvárajú ho jedine štrukturalne zákony, ktoré vtlačia tak predstavám, ako aj túžbam²¹.

Takže nevedomie stále nastoľuje problém. Nie v tom zmysle, že by jeho existencia bola sporná. Prináša však problémy a otázky, ktoré možno riešiť iba do tej miery, do akej sa uskutočnila príslušná štruktúra, a vždy takým spô-

sobom, akým sa uskutočnila. Problém má totiž vždy to riešenie, čo si zaslúži podľa spôsobu, akým je postavený, a podľa symbolického poľa, ktoré máme na jeho postavenie. Althusser môže predstaviť ekonomickú štruktúru nejakej spoločnosti ako pole problémov, ktoré si táto spoločnosť kladie, ktoré si musí klásť a ktoré rieši podľa svojich vlastných prostriedkov, t.j. podľa diferenciačných línií, akými sa štruktúra uskutočňuje. Vráťane absurdít, hanebností a krutostí, ktoré takéto "riešenia" na základe štruktúry so sebou prinášajú. Rovnako Serge Leclair môže v nadväznosti na Lacana rozlíšiť psychózy a neurózy a jednotlivé druhy neuróz ani nie tak typmi konfliktov, ako skôr spôsobmi otázok, ktoré vždy nájdu odpoveď primeranú symbolickému poľu, kde sa vynárajú: hysterická otázka takto nie je otázkou nutkavého neurotika²². Vcelku teda problémy a otázky nepredstavujú provizórny a subjektívny moment v rozpracúvaní nášho vedenia, ale naopak celkom objektívnu kategóriu, úplne "objektivity" vlastné štruktúre. Štruktúrne nevedomie je diferenciálne, aj problematizujúce, aj spytujúce sa. A je napokon, ako hneď uvidíme, aj seriálne.

V. PIATE KRITÉRIUM: SERIÁLNE

Zdá sa, že to všetko ešte stále nemôže fungovať. To preto, lebo sme dokázali definovať iba polovicu štruktúry. Štruktúra sa nedá do pohybu, neoživí sa, kým nezrekonštruujeme jej druhú polovicu. Veď symbolické prvky, ktoré sme predtým definovali, sa, vo svojich diferenciálnych vzťahoch organizujú do série. No ako také sa vzťahujú na nejakú inú sériu, ktorú vytvárajú iné symbolické prvky a iné vzťahy: tento vzťah k druhej sérii poľahky vysvetlíme pripomenutím, že singularity sú síce odvodené z členov a vzťahov prvej série, ale neobmedzujú sa na ich reprodukovanie či odrážanie. Samy sa teda organizujú do inej série, ktorá je schopná samostatne sa vyvíjať, alebo aspoň prvú sériu nevyhnutne vzťahujú na nejakú takúto druhú sériu. Platí to o fonémach a morfédoch. Alebo o ekonomickej sérii a iných spoločenských sériách. Alebo o Foucaultovej trojitej, lingvistickej, ekonomickej a biologickej sérii atď. Otázka, či prvá séria tvorí základňu a v akom zmysle a či je označujúca, kým ostatné sú len označované, je zložitá a nedokážeme zatiaľ upresniť jej povahu. Môžeme len kon-

štatovať, že každá štruktúra je seriálna, multiseriálna a že bez tejto podmienky by nefungovala.

Keď sa Lévi-Strauss vrátil k štúdiu totemizmu, ukázal, že tento fenomén nebudeme dobre chápať, kým ho nebude vysvetľovať pojmami imaginácie. *Imaginácia* totiž na základe svojho zákona chápe totemizmus nevyhnutne ako operáciu, ktorou sa človek alebo skupina stotožňuje so zvieratom. *Symbolicky* však ide o celkom inú vec: nie o imaginárne stotožnenie jedného člena s druhým, ale o štruktúrálne homológiu dvoch sérií členov. Na jednej strane je séria živočíšnych druhov, chápaných ako prvky diferenciálnych vzťahov, na druhej strane potom séria spoločenských postavení, ktoré sú samy symbolicky zachytené podľa ich vlastných vzťahov: konfrontácia sa odohráva "medzi týmito dvoma systémami rozdielov", týmito dvoma sériami prvkov a vzťahov²³.

Podľa Lacana nie je nevedomie ani individuálne, ani kolektívne, lež intersubjektívne. To znamená, že predpokladá vývin v sériách: nielen označujúce a označované, ale prinajmenšom dve série, ktoré sa organizujú dosť variabilným spôsobom podľa príslušnej oblasti. Jeden z najslávnejších Lacanových textov komentuje poviedku *Odcudzený list* od Edgara A. Poea, pričom ukazuje, ako "štruktúra" uvádza na scénu dve série, v ktorých zaujímajú miesta rozličné subjekty: kráľ, ktorý nevidí list - kráľovná, ktorá sa teší, že ho tým lepšie skryla, čím viditeľnejšie ho nechala - minister, ktorý všetko vidí a zoberie list (prvá séria); polícia, ktorá u ministra nič nenájde; minister, ktorý sa teší, že list skryl tým lepšie, čím viditeľnejšie ho nechal -

Dupin, ktorý vidí všetko a list zoberie (druhá séria)²⁴. Lacan už v jednom predchádzajúcom texte komentoval prípad *Potkanieho človeka* na základe dvojitej série, otcovskej a detskej, z ktorých každá rozohráva štyri členy podľa vzťahu daného poriadkom miest: dlžoba-priateľ, bohatá žena-chudobná žena²⁵.

Je samozrejmé, že organizácia konštitutívnych sérií nejakej štruktúry predpokladá skutočnú inscenáciu a že v každom prípade vyžaduje presné hodnotenia a interpretácie. Nemáme nijaké všeobecné pravidlo: dotykame sa tu bodu, kde štrukturalizmus implikuje raz opravdivú tvorivosť, inokedy iniciatívu a objavnosť, ktoré sa nemôžu vyhnúť rizikám. Pre určenie štruktúry nestačí vybrať základné symbolické prvky a diferenciálne vzťahy, do ktorých tieto prvky vstupujú; nepostačuje ani rozdelenie príslušných jednotlivých bodov; prinajmenšom treba ešte vytvoriť druhú sériu, ktorá s prvou udržiava zložité vzťahy. Ak štruktúra vymedzuje problematické pole, pole problémov, tak je to v tom zmysle, že povaha problému odhaľuje jej vlastnú objektivitu v tomto seriálnom usporiadaní, vďaka čomu sa štrukturalizmus občas cíti spriaznený s hudbou. Philippe Sollers napísal román *Dráma*, ktorý je rytmizovaný výrazmi "Problém" a "Nedostatočné" a v priebehu ktorého sa rozpracúvajú pokusné série ("refaz maritímnych spomienok prechádza do jeho pravej ruky... naproti tomu ľavú nohu akoby spracúvali minerálne zoskupenia"). Alebo pokus Jeana-Pierra Faya *Analogóny*, kde ide o seriálnu koexistenciu spôsobov rozprávania.

Čo však obidvom sériám bráni, aby sa navzájom reflektovali a potom svoje termíny jeden po druhom stotožnili? Súbor štruktúry by tak upadol do stavu figúry imaginácie. Dôvod, ktorý nás od tohto rizika odvracia, sa môže zdať zvláštny. Skutočne, členy každej série sú v sebe samých neoddeliteľne späté s posunmi a premiestneniami, ktorým sú vystavené vo vzťahu k členom druhej série; sú teda neoddeliteľne späté s premenami diferenciálnych vzťahov. V Odcudzenom *liste* sa v druhej sérii minister dostáva na miesto, ktoré mala kráľovná v prvej sérii. V detskej sérii *Potkanieho človeka* chudobná žena prichádza na miesto priateľa vo vzťahu k dlžobe. Alebo v dvojitej sérii vtákov a blížencov, ktorú uvádza Lévi-Strauss, sa blíženci, ktorí sú vo vzťahu k osobám zdola "osobami zhora", nevyhnutne dostávajú namiesto "vtákov zdola" a nie vtákov zhora²⁶. Toto vzťažné premiestnenie dvoch sérií vôbec nie je sekundárne; nepristupuje k nejakému termínu, aby ho zvonka a sekundárne ovplyvnilo, nedáva mu akési imaginárne prestrojenie. Naopak, premiestnenie je číro štruktúrne, čiže symbolické: podstatným spôsobom prislúcha k miestam v priestore štruktúry a takto riadi všetky imaginárne prestrojenia bytostí a predmetov, ktoré sekundárne prichádzajú obsadiť tieto miesta. Preto štrukturalizmus venuje takú pozornosť metafore a metonymii. Vôbec to nie sú figúry imaginácie, ale predovšetkým štruktúrne faktory. Sú to dokonca dva hlavné štruktúrne faktory, a to v tom zmysle, že vyjadrujú dva stupne slobody premiestnenia - od jednej série k druhej a vo vnútri jednej a tej istej série. Ďaleko od toho, aby boli imaginárne,

zabraňujú sériám, ktoré oživujú, imaginárne zmiešavať či zdvojovať ich termíny. Čím sú však tieto vzťažné premiestnenia, ak celkom prislúchajú miestam v štruktúre?

VI. ŠIESTE KRITÉRIUM: PRÁZDNE POLE

Zdá sa, že štruktúra zahrnuje nejaký celkom paradoxný predmet alebo prvok. Všimnime si prípad listu v poviedke od Edgara A. Poea, ako ju komentuje Lacan; alebo prípad dlžoby v *Potkaňom človeku*. Je zrejmé, že tento predmet je výsostne symbolický. Hovoríme však "výsostne", pretože nepatrí k nijakej zvláštnej sérii: list je jednako prítomný v obidvoch Poeových sériách; dlžoba je prítomná v obidvoch sériách *Potkanieho človeka*. Takýto predmet je vždy prítomný v zodpovedajúcich si sériách, prechádza nimi a pohybuje sa v nich, neprestajne a s mimoriadnou pohyblivosťou v nich obieha a prechádza od jednej k druhej. Dalo by sa povedať, že je *svojou vlastnou* metaforou a *svojou vlastnou* metonymiou. Série sú v každom prípade vytvorené zo symbolických termínov a diferenciálnych vzťahov; no ako sa zdá, tento predmet je inej povahy. Skutočne, vzťahom k nemu sa bude zakaždým určovať rozmanitosť termínov a variácie diferenciálnych vzťahov. Dve série štruktúry sú vždy divergentné (na základe zákona diferenciácie). Tento jedinečný predmet je však bodom

konvergencej sérií, ktoré sú samy osebe divergentné. Je "výsostne" symbolický, no práve preto, lebo je obidvom sériám naraz imanentný. Ako inak ho nazvať, ak nie Predmet = x , záhadný Predmet či veľký Hýbatel? Napriek všetkému môžu vzniknúť pochybnosti: to, čo nás Lacan nabáda odhaliť v týchto dvoch prípadoch, zvláštna úloha listu alebo dlžoby, nejaký prefikovaný ťah, ktorý sa dá použiť najvyššie v týchto prípadoch, alebo je to naozaj všeobecná metóda platná pre všetky štrukturovateľné oblasti, kritérium každej štruktúry, ako by bez predmetu = x , čo neprestajne prebieha sériami, nebolo možné definovať štruktúru? Ako by napríklad lineárne dielo alebo umelecké dielo alebo hoci aj iné diela, spoločenské diela, diela choroby, diela života všeobecne zahrnovali tento veľmi zvláštny predmet, ktorý ovláda ich štruktúru. A akoby vždy išlo o to, nájsť, kto je H alebo odhaliť x zahrnuté v diele. Tak je to v šansónoch: kým refrén sa týka predmetu = x , kuplety sú divergentnými sériami, kde tento predmet obieha. Preto šansóny predstavujú opravdivú základnú štruktúru.

Lacanov žiak André Green, poukazuje na šatôčku, ktorá obieha v *Othellovi*, pričom prechádza všetkými časťami hry²⁷. Už sme hovorili aj o dvoch sériách princa waleského, akými sú Falstaff, čiže otec-šašo, a Henrich IV., čiže kráľovský otec, tieto dva obrazy otca. Koruna je predmetom = x , ktorý prechádza obidvoma sériami s rozličnými termínmi a vzťahmi; chvíľa, keď si princ skúša korunu, pričom jeho otec ešte nie je mŕtvy, vyznačuje prechod od jednej série k druhej, zmenu symbolických termínov a variáciu diferenciálnych vzťahov. Umierajúci kráľ sa rozhne-

vá v presvedčení, že jeho syn sa chce s ním predčasne sto-tožniť; princ však dokáže odpovedať a v nádhernej reči dokázať, že koruna nie je predmetom imaginárneho sto-tožnenia sa, ale, naopak, výsostne symbolickým termínom, ktorý prechádza všetkými sériami, nízkou Falstaffovou i vznešenou kráľovskou sériou, a dovoľuje prechod od jednej k druhej vo vnútri jednej a tej istej štruktúry. Ako sme videli, prvým rozdielom medzi imaginárnym a symbolickým je rozdiel medzi diferencujúcou úlohou symbolického a asimilujúcou úlohou imaginárneho, ktoré zrkadlí, zdvojuje a opakuje. Tu sa však ukazuje druhá hranica: oproti duálnemu charakteru imaginácie to Tretie, ktoré podstatným spôsobom zasahuje v symbolickom systéme, ktoré rozdeľuje série, síce navzájom série premiestňuje a umožňuje, aby komunikovali, zabraňuje však pritom, aby sa imaginárne zrazili dohromady.

Povahu takého predmetu ako dlžoba, list, šatôčka alebo koruna upresnil Lacan: je vždy premiestnený vzhľadom na seba samého. Má vlastnosť nebyť tam, kde ho hľadajú, ale zato byť nájdený tam, kde nie je. Možno povedať, že "chýba na svojom mieste" (a preto nie je niečo reálne). Ale tiež, že uniká svojej vlastnej podobnosti (a preto nie je obrazom) a že uniká svojej vlastnej identite (a preto nie je pojmom). "To, čo je skryté, je vždy iba tým, čo *chýba na svojom mieste*, ako to vyjadruje kartotečný lístok zväzku, ktorý sa v knižnici stratil. A nech by tento zväzok stál na tom istom regáli alebo vo vedľajšej priehradke, ostane skrytý, akokoľvek viditeľný sa zdá. Takže iba o tom, čo môže zmeniť svoje miesto, t.j. iba o symbolickom, sa dá

*doslova*²⁸ povedať, že chýba na svojom mieste. Pretože reálne, akokoľvek by sme ho rozvrátili, vždy a v každom prípade ostáva na svojom mieste, nesie ho prilepené ku svojim podrážkam a niet ničoho, čo by ho mohlo z neho vyhnať."²⁹ Série, ktorými prechádza predmet = x , teda preto nevyhnutne vystupujú ako navzájom *relatívne* premiestnenia, lebo *relatívne* miesta ich termínov v štruktúre závisia v každom okamihu predovšetkým od *absolútneho* miesta každého z nich vzhľadom na predmet = x , čo vždy obieha a vždy je premiestnený vzhľadom na seba samého. V tomto zmysle premiestnenie a, všeobecnejšie, každá forma výmeny, nie je príznakom prístupujúcim zvonku, ale základnou vlastnosťou štruktúry, ktorá dovoľuje štruktúru definovať ako poriadok miest podľa variácie vzťahov. Celou štruktúrou hýbe toto pôvodné Tretie - ktoré však chýba svojmu vlastnému pôvodu. Predmet = x sa tým, že rozdeľuje diferencie po celej štruktúre a že svojimi premiestneniami variuje diferenciálne vzťahy, stáva diferenciantom samej diferencie.

Hry potrebujú prázdne pole, bez ktorého by nič nepostupovalo a nefungovalo. Predmet = x sa neodlišuje od svojho miesta, ale tomuto miestu prislúcha neustále sa premiestňovať tak, ako prázdnejmu poľu prislúcha neprestajne skákať. Lacan pripomína *miesto mŕtveho* v bridži. Foucault na začiatku *Slov a vecí*, na obdivuhodných stránkach, kde opisuje Velázquezov obraz, pripomína *miesto kráľa*, vzhľadom na ktoré sa všetko premiestňuje a skĺza Boh, potom i človek bez toho, aby ho niekedy zaplnili³⁰. Bez nulového stupňa niet štrukturalizmu. Philippe Sollers

a Jean-Pierre Faye zvyknú pripomínať *slepú škvrnu*, aby označili ten stále pohyblivý bod, ktorý je slepý, no umožňuje písmo, pretože sa v ňom organizujú série ako skutočné literémy. J. A. Miller v úsilí vypracovať pojem štrukturálnej alebo metonymickej kauzality preberá od Fregeho postavenie *nulového bodu*, ktorý je podľa definície zbavený svojej vlastnej identity a podmieňuje vytváranie číselných radov³¹. A dokonca i Lévi-Strauss, ktorý je z istého hľadiska tým najpozitivističejším, tým najmenej romantickým zo štrukturalistov, tým najmenej nakloneným prijímať nestále prvky, uznáva v "mane" a jej ekvivalentoch existenciu "obežného označujúceho", nulovej symbolickej hodnoty, ktorá obieha v štruktúre³². Tým sa zblíži s Jakobsonovou nulovou fonémou, ktorá sama osebe nemá ani diferenciálnu povahu, ani fonetickú hodnotu, no vzhľadom k nej sa umiestňujú všetky fonémy so svojimi diferenciálnymi vzťahmi.

Ak platí, že predmetom štrukturálnej kritiky je určit v reči "virtuality", ktoré predchádzajú dielu, potom je dieło samo štrukturálne, keď sa podujíma vyjadriť svoje vlastné virtuality. Lewis Carroll a Joyce vynašli "slová-kufre" alebo, všeobecnejšie, ezoterické slová na zabezpečenie zhody verbálnych zvukových sérií a simultánnosti asociovaných historických sérií. V diele *Finnegan's Wake* je ešte *litera* Kozmom a zjednocuje všetky série sveta. U Lewisa Carrolla konotuje slovo-kufor prinajmenšom dve základné série (hovoriť a jesť, verbálnu sériu a alimentárnu sériu), ktoré sa samy môžu rozvetviť: ako Snark. Nebolo by správne povedať, že takéto slovo má dva zmysly; v sku-

točnosti patrí k inému poriadku ako slová, ktoré majú nekajý zmysel. Je ne-zmyslom, ktorý oživuje prinajmenšom dve série, ktorý im však obiehaním cez ne poskytuje zmysel. Svojou všadeprítomnosťou, svojím ustavičným premiestňovaním práve ono produkuje zmysel v každej sérii i od jednej série k druhej a neprestajne obidve série prestavuje. Je to slovo = x , keďže označuje predmet = x , *problematiký* predmet. Ako slovo = x prechádza sériou, ktorá je určená ako séria označujúceho; ako predmet = x však zároveň prechádza druhou sériou, ktorá je určená ako séria označovaného. Neustále prehľbuje a zároveň vyplňa medzeru medzi dvoma sériami: Lévi-Strauss ukazuje, že "mana" pripomína slová "truc" a "machin"³³. Ako sme videli, práve vďaka tomu ne-zmysel nie je neprítomnosťou významu, ale naopak prebytkom zmyslu alebo tým, čo označovanému a označujúcemu poskytuje zmysel. Zmysel sa tu javí ako účinok fungovania štruktúry pri oživení jej sérií, z ktorých sa skladá. A slová-kufre sú bezpochyby len jedným z postupov na zabezpečenie tohto obehu. Techniky Raymonda Roussela, ako ich analyzoval Foucault, sú inej povahy: zakladajú sa na diferenciálnych fonematických vzťahoch alebo na ešte zložitejších reláciách³⁴. U Mallarmého nachádzame systém vzťahov medzi sériami a hybné faktory, ktoré ich oživujú, sú tiež úplne iného typu. Nie je naším cieľom analyzovať súbor postupov, ktoré vytvárali a vytvárajú modernú literatúru, pričom rozohrávajú celú topografiu, celú typografiu "budúcej knihy", chceme iba upozorniť na to, že vo všetkých prípadoch je účinné toto dvojtvárne prázdne pole, toto slovo a zároveň predmet.

Z čoho pozostáva tento predmet = x ? Je to a musí to zostať večný záhadný predmet, *perpetuum mobile*? Takýmto spôsobom by sme pripomenuli objektívnu trvalosť, ktorú vo vnútri štruktúr nadobúda kategória problematickeho. A je napokon dobré, že otázka "podľa čoho rozpoznáme štrukturalizmus?" vedie k prijatiu niečoho, čo nie je rozpoznateľné a identifikovateľné. Všimnime si Lacanovu psychoanalytickú odpoveď: predmet = x je určený ako falus. Ale tento falus nie je ani reálnym orgánom, ani asociovanými či asociovateľnými obrazmi: je to symbolický falus. Jednako je tu reč o sexualite, o ničom inom tu reč ani nie je, na rozdiel od stále obnovovaných zbožných pokusov v psychoanalýze zažehnať alebo minimalizovať odkazy na sexualitu. No falus sa neukazuje ani ako sexuálna danosť, ani ako empirické určenie jedného pohlavia, ale ako symbolický orgán, ktorý funduje celú sexualitu ako systém alebo štruktúru a vo vzťahu ku ktorému sa rozdeľujú miesta, čo rozličným spôsobom zaberajú muži a ženy, no tiež série obrazov a realít. Pri označení predmetu = x za falus nejde teda o to identifikovať tento predmet, pripísať mu identitu, ktorá odporuje jeho povahe; pretože naopak, symbolický falus uniká svojej vlastnej identite a vždy ho nachádzame tam, kde nie je, lebo nie je tam, kde, ho hľadáme, vždy je vzhľadom na seba premiestnený - *smerom k matke*. V tomto zmysle je to naozaj list a dlžoba, šatôčka alebo koruna, Snark a "mana". Otec, matka a pod. sú symbolické prvky uchopené v diferenciálnych vzťahoch, ale falus je naozaj iná vec, je predmet = x , ktorý určuje relatívne miesto prvkov a premenlivú hodnotu vzťahov, čím

z celej sexuality robí štruktúru. Vzhľadom na premiestnenia predmetu = x sa menia vzťahy, ktoré ako vzťahy medzi "čiastočnými pudmi" konštituuju sexualitu.

Falus, pochopiteľne, nie je poslednou odpoveďou. Je to skôr miesto jednej otázky, jednej "pohľadávky", ktorá charakterizuje prázdne pole sexuálnej štruktúry. Podľa skúmanej štruktúry sa menia tak otázky ako aj odpovede, nikdy však nezávisia od našich preferencií, ani od poriadku abstraktnej kauzality. Je zrejmé, že prázdne pole ekonomickej štruktúry ako výmeny tovarov treba určiť celkom iným spôsobom: spočíva v "niečom", čo nemožno zredukovať ani na termíny výmeny, ani na samotný výmenný vzťah, ale vytvára niečo tretie, výsostne symbolické v ustavičnom premiestňovaní a vzhľadom naň sú potom určené premeny vzťahov. Je ním *hodnota* ako výraz "práce *všeobecne*", mimo každej empiricky pozorovateľnej kvality, miesto otázky, ktorá preniká a prechádza ekonómiou ako štruktúrou³⁵.

Vyplýva z toho jeden všeobecnejší záver o rozličných "poriadkoch". Z perspektívy štrukturalizmu bezpochyby nie je vhodné oživovať problém, či jestvuje štruktúra, ktorá v konečnom dôsledku určuje všetky ostatné. Napríklad, čo je prvé, hodnota alebo falus, ekonomický alebo sexuálny fetiš? Z viacerých dôvodov nemajú takéto otázky zmysel. Všetky štruktúry sú základňami. Poriadky lingvistických, rodinných, ekonomických, sexuálnych atď. štruktúr charakterizuje forma ich symbolických prvkov, varieta ich diferenciálnych vzťahov, priestor ich jednotlivostí, napokon a najmä povaha ich predmetu = x , ktorý riadi ich fun-

govanie. Poriadok lineárnej kauzality od jednej štruktúry k druhej sa potom dá stanoviť iba tak, že v každom prípade pripíšeme predmetu = x druh identity, akému sa zásadne vzpiera. Medzi štruktúrami nemôže byť kauzalita iného typu ako štruktúrna. Zaiste, v nijakom štruktúrnom poriadku nie je predmet = x celkom nepoznatelný, úplne neurčený; možno ho dokonale určiť, a to aj v jeho premiestneniach, spôsobom premiestnenia preň charakteristickým. Jednoducho, nedá sa priradiť, t. j. fixovať na jedno miesto, identifikovať rodom alebo druhom. Pretože on sám je najvyšším rodom štruktúry alebo jej úhrnného miesta: má teda identitu iba na to, aby od nej unikol, a miesto má iba na to, aby opúšťal každé miesto. Predmet = x je teda pre každý štruktúrny poriadok prázdny alebo perforovaným miestom, ktoré tomuto poriadku dovoľuje spájať sa s druhými v priestore, kde je toľko smerov, koľko poriadkov. Štruktúrne poriadky nekomunikujú na jednom a tom istom mieste, ale všetky komunikujú prostredníctvom svojich vlastných prázdnych miest alebo predmetov = x . Preto napriek niekoľkým unáhleným stránkam od Léviho-Straussa nebudeme nárokovať privilégiu pre etnografické spoločenské štruktúry a odvodzovať sexuálne psychoanalytické štruktúry z empirických určení viac či menej desocializovaného jednotlivca. Dokonca ani lingvistické štruktúry nemožno pokladať za posledné symbolické prvky alebo za označujúce: a to práve preto, lebo ostatné štruktúry sa neuspokojujú s analogickým uplatňovaním metód vypožičaných z lingvistiky, ale samy objavujú jazyky, hoci aj neverbálne, ktoré tiež majú svoje

označujúce, svoje symbolické prvky a svoje diferenciálne vzťahy. Foucault, ktorý uvádza ako príklad problém vzťahov medzi etnografiou a psychoanalýzou, má teda pravdu, keď hovorí: "V pravom uhle (sa) pretínajú, pretože označujúce zrefazenie, pomocou ktorého vzniká jedinečná skúsenosť jednotlivca, je kolmé na formálny systém, na základe ktorého sa v kultúre vytvárajú významy. Štruktúra vlastná individuálnej skúsenosti v každej chvíli nachádza v spoločenských systémoch istý počet možných volieb (i možnosti, ktoré sú vylúčené); na druhej strane spoločenské štruktúry majú v každom zo svojich bodov výberu istý počet možných jednotlivcov (a ostatných, ktorí možní nie sú)."³⁶

A v každej štruktúre musí predmet = x byť schopný poskytnúť vysvetlenie pre: 1. spôsob, akým si vo svojom poriadku podriaďuje druhé poriadky štruktúry, ktoré potom zasahujú iba dimenzie aktualizácie; 2. spôsob, akým sa sám podriaďuje druhým poriadkom v nich samých (a zasahuje iba do ich vlastnej aktualizácie); 3. spôsob, akým všetky predmety = x a všetky štruktúrne poriadky navzájom komunikujú, pričom každý poriadok definuje nejakú dimenziu priestoru, kde je úplne prvoradý; 4. podmienky, za ktorých sa v určitom okamihu histórie alebo v určitom prípade určitá dimenzia, ktorá zodpovedá určitému štruktúrnemu poriadku, sama osebe nerozvinie a ostane podrobená aktualizácii nejakého iného poriadku (lacanovský pojem "zavrnutie", franc. "forclusion" má aj tu rozhodujúci význam).

VII. POSLEDNÉ KRITÉRIÁ: OD SUBJEKTU K PRAXI

V istom zmysle sú miesta reálnymi bytosťami vyplnené alebo obsadené iba vtedy, keď sa štruktúra "uskutočnila". No v inom zmysle môžeme povedať, že na úrovni samej štruktúry sú vyplnené alebo obsadené symbolickými prvkami; a diferenciálne vzťahy týchto prvkov určujú poriadok miest vo všeobecnosti. Jestvuje teda primárne symbolické vyplnenie, ktoré predchádza všetky sekundárne vyplnenia alebo obsadenia reálnymi bytosťami. Ibaže znovu narážame na paradox prázdneho poľa; to je totiž jediné miesto, ktoré nemôže a nemá byť vyplnené, a to ani symbolickým prvkom. Musí dokonale uchovať svoju prázdnotu, aby sa mohlo premiestňovať vzhľadom na seba samého a obiehať cez prvky a variety vzťahov. Ako symbolické musí byť svojím vlastným symbolom a večne je zbavené svojej vlastnej polovice, ktorá by bola schopná obsadiť ho. (Táto prázdnota jednako nie je ne-bytie; alebo prinajmenšom toto ne-bytie nie je negatívne bytie, je to pozitívne bytie "problematického", objektívne bytie problému a otáz-

ky.) Preto môže Foucault povedať: "V našich časoch je možné myslieť iba v prázdnote, ktorá ostáva po zániku človeka. Táto medzera totiž neprehlbuje nedostatok, ani nevytvára medzeru, ktorú by bolo treba zaplniť. Nie je to nič viac ani menej ako vyrovnanie priestoru, kde je konečne znovu možné myslieť."³⁷

No hoci prázdne miesto nie je vyplnené nijakým termínom, predsa len ho sprevádza jedna výsostne symbolická inštancia, ktorá ho nasleduje pri všetkých premiestneniach: sprevádza ho bez toho, aby ho obsadzovala alebo vyplňala. A oboje, inštancia a miesto, sa navzájom mňajú a takto sa sprevádzajú. Tou inštanciou, ktorá nasleduje prázdne miesto, je práve *subjekt*. Ako hovorí Lacan, je to ani nie tak subjekt, ako skôr podrobený - podrobený prázdnemu poľu, podrobený falusu a jeho premiestneniam. Je alebo musí byť bezpríkladne čulý. Preto je vo svojej podstate intersubjektívny. Ohlásiť smrť Boha alebo dokonca smrť človeka nič neznamená. Dôležité je *ako*. Už Nietzsche ukázal, že boh zomiera rozlične; a že bohovia zomierajú, ale od smiechu, keď od nejakého boha počujú, že je Jediný. Štrukturalizmus vôbec nie je myslením, ktoré potláča subjekt, ale myslením, ktoré ho systematicky rozdeľuje a rozdeľuje, spochybňuje identitu subjektu, rozptyľuje ho a núti prechádzať z miesta na miesto, subjekt-trvalý nomád, pozostávajúci z individualizácií, ale neosobných, z jednotlivostí, ale predindividuálnych. V tomto zmysle Foucault hovorí o "disperzii"; a Lévi-Strauss nemôže subjektívnu inštanciu definovať inak, než ako závislú od objektívnych podmienok, za ktorých sa pravdivost-

né systémy stávajú konvertibilné, teda "prijateľné zároveň pre viaceré subjekty".³⁸

Teraz už možno určiť dve veľké nehody štruktúry. Alebo prázdne a pohyblivé pole prestane sprevádzať nomadický subjekt, ktorý zdôrazňoval jeho priebeh; a jeho prázdnota sa stane skutočným nedostatkom, medzerou. Alebo ho naopak sprevádzajúci vyplní a obsadí a ono stratí pohyblivosť následkom usadnutej a znehybnenej plnosti. Lingvistickými výrazmi by sa to dalo povedať aj tak, že raz zmizne "označujúce" a prúd označovaného už nenájde označujúci prvok, ktorý ho rozčleňuje, a inokedy sa vytratí "označované" a reťaz označujúceho už nenájde označované, ktoré ňou prebieha: dva patologické aspekty psychózy³⁹. Teo-antropologickými pojmami by sa to ešte dalo povedať aj tak, že raz Boh necháva narastať púšť a hľbí v zemi priehlbeň, inokedy ju človek zaplní, zaujme miesto a nás nechá v tejto zbytočnej permutácii prechádzať od jednej nehody k druhej: preto sú človek a Boh dve choroby zeme, čiže štruktúry.

Dôležité je vedieť, akými faktormi a akými momentmi sú tieto nehody determinované v štruktúrach toho či onoho poriadku. Všimnime si opäť analýzy, ktoré urobil Althusser a jeho spolupracovníci: na jednej strane ukazujú, ako sú v ekonomickom poriadku dobrodružstvá prázdneho poľa (Hodnota ako predmet = x) poznačené tovarom, peniazmi, fetišom, kapitálom atď., charakterizujúcimi kapitalistickú štruktúru. Na druhej strane ukazujú, ako sa tým v štruktúre rodia protirečenia. A napokon ako reálne a imaginárne, t.j. reálne bytosti obsadzujúce miesta a ideo-

lógie, ktoré vyjadrujú ich predstavy o tom, priamo determinuje hra týchto štruktúrnych dobrodružstiev a následných protirečení. To zaiste neznamená, že by protirečenia boli imaginárne: sú vo vlastnom zmysle slova štruktúrne a kvalifikujú účinky štruktúry v jej vlastnom, vnútornom čase. O protirečení potom nepovieme, že je zdanlivé, ale že je odvodené: je odvodené z prázdneho miesta a jeho stávania v štruktúre. *Podľa všeobecného pravidla sú reálne, imaginárne a ich vzťahy vždy sekundárnym plodom fungovania štruktúry, ktorá sa vždy začína tým, že svoje primárne účinky má v sebe samej.* Preto to, čo sme práve nazvali nehodami, vôbec neprichádza do štruktúry zvonka. Naopak, ide o imanentnú "tendenciu" štruktúry⁴⁰. Ide o ideálne udalosti, ktoré sú súčasťou samej štruktúry a symbolicky v nej pôsobia na prázdne pole alebo na subjekt. Nazývame ich "nehody" pre zdôraznenie nie charakteru náhodnosti a vonkajškivosti, ale toho veľmi zvláštneho charakteru udalosti, ktorý je vlastný štruktúre, keďže ju nikdy nemožno zredukovať na jednoduchú podstatu.

Tu pred štrukturalizmom vyvstáva súbor zložitých problémov, ktoré sa týkajú štruktúrnych "mutácií" (Foucault) alebo "foriem prechodu" od jednej štruktúry k druhej (Althusser). Iba vzhľadom na prázdne pole môžu diferenciálne vzťahy pripúšťať nové hodnoty alebo variácie a jednotlivosti môžu byť schopné vytvárať nové rozdelenia, ktoré vytvárajú nejakú inú štruktúru. Navyše je potrebné "vyriešiť" protirečenia, t.j. prázdne miesto zbaviť symbolických udalostí, čo ho zatemňujú alebo zaplňajú, a vydať ho subjektu, ktorý ho bude sprevádzať na nových cestách

bez toho, aby ho zabral alebo utiekol od neho. Jestvuje teda štrukturalistický *hrdina*: ani Boh, ani človek, ani osobný, ani univerzálny, nemá identitu a vytvárajú ho neosobné osobitosti a predindividuálne jednotlivosti. Zabezpečuje rozbitie štruktúry poznačenej nadbytkom alebo nedostatkom, kladie *svoju vlastnú* ideálnu udalosť oproti ideálnym udalostiam, ktoré sme určili⁴¹. Že nová štruktúra nebude musieť začínať dobrodružstvá, ktoré sa podobajú dobrodružstvám starej, že nebude musieť opätovne rodiť smrteľné protirečenia, to je výsledkom odporu a tvorivej sily tohto hrdinu, jeho bystrosti pri sledovaní a zachytávaní premiestnení, jeho schopnosti podnecovať variácie vzťahov a prerozdelenia jednotlivostí, pričom stále hádže kocky. Týmto bodom mutácie je vymedzená prax, či skôr miesto, kde sa má prax umiestniť. Štrukturalizmus je totiž neoddeliteľne spätý nielen s dielami, ktoré vytvoril, ale aj s praxou vzhľadom na produkty, ktoré interpretuje. Či už je táto prax terapeutická alebo politická, označuje bod permanentnej revolúcie alebo transferu.

Tieto posledné kritériá, kritériá subjektu a praxe sú najtemnejšie - sú to kritériá budúcnosti. Šiestimi predchádzajúcimi charakteristikami sme chceli iba zhrnúť systém odoziev medzi veľmi nezávislými autormi, ktorí skúmajú dost rozdielne oblasti. A aj teóriu týchto odoziev, ktorú oni sami predkladajú. Na rozličných úrovniach štruktúry sú reálne a imaginárne, reálne bytosti a ideológie, zmysel a protirečenie "účinkami", ktoré treba chápať ako vyústenie istého "procesu", istej diferencovanej a čisto štrukturalnej produkcie: zvláštna statická genéza fyzických (optických,

zvukových atď.) "účinkov". Prísne vzaté, knihy proti štrukturalizmu (alebo proti novému románu) nemajú nijaký význam: nemôžu zamedziť produktivitu štrukturalizmu, ktorá je produktivitou našej doby. Nijaká kniha *proti*, nech by bola akákoľvek, nikdy nemala význam; závažné sú iba knihy, ktoré sú "za" niečo nové a vedia to produkovať.

POZNÁMKY

1. Pozri Lacan, J.: *Écrits*. Paris 1966, s. 386-389.
2. Pôvodnú analýzu rozdielu medzi imaginárnym a symbolickým dovedol bezpochyby najďalej J. Lacan. Rozličné formy tohto rozdielu však nájdeme u všetkých štrukturalistov.
3. Pozri Esprit, november 1963.
4. Althusser, L.-Balibar, E.: *Lire de Capital*. Paris 1965, zv. II, s.157.
5. Foucault, M.: *Slová a veci*. Bratislava 1987, s. 425n.
6. Lacan, J.: *Écrits*, s. 30.
7. Pozri C. Lévi-Strauss, in: *Esprit*, november 1963.
8. Hráč, ktorý rozdáva, ale momentálne nehrá, sa nazýva *le mort*, t.j. mŕtvy (pozn. prekl.).
9. Lévi-Strauss, C.: *Anthropologie structurale*. Paris 1958, s. 235n.
10. Tamže, s. 343n.
11. Leclair, S.: *Compter avec la psychanalyse*. In: *Cahiers pour l'analyse*, n° 8.
12. Althusser, L.: *Lire de Capital*, zv. II, s. 152-157 (pozri tiež Balibar, E.: tamže, s. 205n).
13. Tamže, s. 157.
14. Jakobson, R.: *Essais de linguistique générale*. Paris 1963, kap. VI. Porov. slov. prekl.: Jakobson, R.: *Lingvistická poetika*. Bratislava 1991. *Fonológia a poetika*, s. 207n.
15. Althusser, L.: *Lire de Capital*, zv. I, s. 82, zv. II, s. 44.

16. V origináli autor rozlišuje medzi *différencier* a *différencier*, čo sme preložili ako *diferensovateľ* a *diferencovateľ* (pozn. prekl.).
17. Kniha Julesa Vuillemina *Philosophie de l'algèbre* (Paris, 1960) predkladá determináciu štruktúr v matematike. Z tohto hľadiska jej autor zdôrazňuje význam teórie problémov (v nadväznosti na matematika Abela) a princípov determinácie (vzájomná, úplná a progresívna determinácia podľa Galoisa). Ukazuje, ako štruktúry v tomto zmysle poskytujú jediné prostriedky pre uskutočnenie cieľov opravdivej genetickej metódy.
18. Pozri *Les Temps modernes*, júl 1956.
19. Ortigues, E.: *Le discours et le symbole*. Paris 1962, s. 197. Ortigues zároveň poukazuje na druhý rozdiel medzi imaginárnym a symbolickým: "duálny" alebo "zrkadlový" charakter imaginácie oproti Tretiemu, tretiemu členu, prislúchajúcemu symbolickému systému.
20. Althusser, L.: *Lire de Capital*, zv. II, s. 169n.
21. Lévi-Strauss, C.: *Anthropologie structurale*, s. 224.
22. Leclair, S.: *La mort dans la vie de l'obsédé*. In: *La Psychanalyse*, 2/1956.
23. Lévi-Strauss, C.: *Le Totémisme aujourd'hui*. Paris 1962, s. 112.
24. Lacan, J.: *Écrits*, s. 15.
25. Lacan, J.: *Le Mythe individuel du névrosé*.
26. Lévi-Strauss, C.: *Le Totémisme aujourd'hui*. Paris 1962, s. 115.
27. Green, A.: *L'objet (a) de J. Lacan*. In: *Cahiers pour l'analyse*, n° 3, s. 32.
28. V orig. *à la lettre*, čo je narážka na *lettre*, t.j. list (pozn. prekl.).
29. Lacan, J.: *Écrits*, s. 25.
30. Foucault, M.: *Slová a veci*, I. kapitola.
31. Miller, J. A.: *La sature*. In: *Cahiers pour l'analyse*, n° 1.
32. Lévi-Strauss, C.: *Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss*. In: *Mauss, M.: Sociologie et Anthropologie*, Paris 1966, s. 49-59.
33. Francúzske slová *truc* a *machin* znamenajú bližšie neurčenú vec alebo osobu, *toto, hento, oné* a pod. (pozn. prekl.).
34. Foucault, M.: *Raymond Roussel*, Paris, 1963.
35. Pozri *Čítať Kapital*, zv. I, s. 242n.: Pierre Macherey pri analýze pojmu hodnoty ukazuje, že hodnota je vždy posunutá vzhľadom na výmenu, kde sa ukazuje.

36. Foucault, M.: Slová a věci, s. 498.
37. Foucault, M.: Slová a věci, s. 453.
38. Lévi-Strauss, C.: Le cru et le cuit, Paris, 1964, s. 19.
39. Pozri schému, ktorú v nadväznosti na Lacana predkladá S. Leclaire. In: A la recherche des principes d'une psychothérapie des psychoses, L'Evolution psychiatrique, 1958.
40. O marxistických pojmoch "protirečenia" a "tendencie" pozri analýzy E. Balibara, in: Lire de Capital, zv. II. s. 296n.
41. Pozri Foucault, M.: Slová a věci, s. 306, kde o štrukturálnej mutácii hovorí: "Ak má archeológia vedenia tento hlboký prielom do roviny kontinuít analyzovať, a to dôkladne, nemôže ho | vysvetliť | či zhrnúť jediným slovom. Je to prielom ktorý sa šíri po celej viditeľnej ploche vedenia a ktorého znaky, nárazy a účinky môžeme krok za krokom sledovať."